

Rodzina i religijność jej dzieci a stosunek do wiary

The family, their children's religiousness and the attitude to faith

Abstract:

The matter of discussion in this article is family's subject and religiousness of their children, especially the attitude to faith of the youngest members of family. The main purpose of research was to establish outlook of Polish youth to religion and family's influence on creating religiousness. The research project created a questionnaire with 39 questions of different sort, included in this document. That was prepared by students within doctorates classes. Within the scope of research students recognized the following variables: sex, class, type of school and what is most important – attitude to faith and religious practices. The results of the studies are similar to the nationwide; we can definitely state that family, as the closest environment of young people, has the biggest influence on their relation with faith. Actually, family forms the character of religion, teaches young people how to obey values and it is responsible for observing religious practices. The weakness of faith, noticed in Polish youth, has been shown by negative perception of church as an institution.

Keywords:

family; children; religiousness; religious practices.

Abstrakt:

Tematyka rodziny i religijności jej dzieci jest bardzo ważnym zagadnieniem dotyczącym każdego społeczeństwa. Głównym celem przeprowadzonych badań przedstawionych w tym artykule było zbadanie stosunku polskiej młodzieży do wiary oraz wpływu rodziny

na religijność jej poszczególnych członków. Główną techniką badawczą była ankieta. Kwestionariusz ankiety składał się z 39 pytań otwartych, półotwartych oraz zamkniętych i został przygotowany przez studentów w ramach zajęć studiów doktoranckich. Za podstawowe zmienne uznano: płeć, klasę, typ szkoły badanych, miejsce zamieszkania oraz przede wszystkim stosunek do wiary i praktyk religijnych. Wyniki tych, że badań są zbliżone do wyników badań ogólnopolskich. Z których wynika, że to właśnie rodzina kształtuje charakter religijności, uczy przestrzegania wartości przez młodzież oraz odpowiada za częstotliwość kultywowania praktyk religijnych. Natomiast, osłabienie wiary przez młodzież polską ukazują się poprzez negatywne wyobrażenie Kościoła jako instytucji.

Słowa kluczowe:

rodzina; dzieci; religijność; praktyki religijne.

1. Wstęp

Projekt badawczy przeprowadzony przez studentów I roku studiów doktoranckich w zakresie pedagogiki na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego w 2013 roku pod kierownictwem prof. Zenona Jasińskiego, dotyczył stosunku polskiej młodzieży do religii. W niniejszym artykule skupiłam się na przeanalizowaniu stosunku rodziny i jej dzieci do wiary oraz ich religijności. Temat nie jest ani oryginalny, ani nowy, jednakże stanowi rzeczywistość złożoną i wieloaspektową. Aby precyzyjnie określić poziom religijności polskich rodzin, należy umiejętnie interpretować dwie zasadnicze definicje: religia oraz religijność.

Religia „jest systemem przekonań, rytuałów i wskazań związanych z rzeczywistością pozaempiryczną, wykraczającą poza naturalny i obserwowalny świat” (Krok 2009, 19). S. Kuczkowski uważa, że pojęcie „religia” odnosi się do zbioru prawd, nakazów i zakazów regulujących stosunek między człowiekiem i Bogiem (Gosztyła 2010, 17). Z kolei, według Emonsona, religia tworzy połączenia na trzech płaszczyznach: wewnętrznej – dostarczając spójnego systemu przekonań, intencji i działań, horyzontalnej – budując relacje między ludźmi oraz werbykalnej – wskazując na relacje jednostki do Boga (Krok 2009, 14).

Należy uwzględnić, że wszelkie tradycje dotyczące religii ulegają ciągłym przemianom, a w związku z tym rzeczywiście kształtują się nowe formy tego, co religijne i duchowe. Współczesne przemiany przebiegają w różnorodnych kierunkach oraz z różnym natężeniem. W społeczeństwach nowoczesnych bądź po-

nowoczesnych przemiany te są wielokulturowe, na przykład „odkościelnienie” jest zjawiskiem, które należy do pierwszego stadium indywidualizacji religijności (Mariański 2010, 140–143). Religijność, według Golana, pojmowana jest jako „podmiotowe, indywidualne ustosunkowanie się człowieka wobec Boga i nadprzyrodzoności, wyrażające się w sferze pojęć i przekonań, uczuć oraz zachowań jednostki” (Krok 2009, 17). Z kolei Cz. Walesa twierdzi, że: „Religijność to osobiste, subiektywne, indywidualne, a jednocześnie pozytywne ustosunkowanie się człowieka do religii (...). Religijnością jest więc to wszystko, co człowiek przeżywa, doznaje, doświadcza, a także wszystko to, co w nim się dzieje, zachodzi, funkcjonuje w bezpośrednim związku z jego ustosunkowaniem się do Boga” (Gosztyła 2010, 18). Według Z. Chlewińskiego religijność konkretyzuje się jako „całokształt przekonań, doświadczeń i zachowań podmiotu związanych z przeżywaniem relacji do świata transcendentnego – Boga” (Gosztyła 2010, 18).

Uwzględniając, że religijność jest strukturą złożoną obejmującą sądy i przekonania, dotyczące przedmiotu religijnego, a więc nadprzyrodzoności oraz przeżyć i doznań emocjonalnych z nim związanych, przyczynia się do pewnych zachowań, czyli do praktyk religijnych (Gosztyła 2010, 18). Zróżnicowanie pomiędzy religią a religijnością odnosi się do tego, iż religia związana jest ze sferą nadprzyrodzoną, co stanowi czynniki zewnętrzne, natomiast religijność odnosi się do subiektywnych odczuć jednostki co do sfery nadprzyrodzonej. Religijność każdej jednostki kształtuje się w określonym środowisku, w którym występuje konkretna kultura z określoną religią.

Dom rodzinny jest miejscem, w którym dziecko nabywa pierwszych wzorców religijnych, jest odpowiedzialny za sprostanie postulatowi wychowania indywidualnego każdej jednostki. Następnie wychowanie religijne jest kontynuowane w środowisku rówieśniczym, zatem w szkole, w której odbywają się lekcje katechezy (Finke 1996, 108–110). Ksiądz Radosław Chałupniak w swoim artykule zaznacza, iż „wychowanie religijne” często jest utożsamiane z „edukacją religijną”, która ma znacznie szerszy zakres. Za wychowanie religijne postrzega wszelkie oddziaływania zmierzające w kierunku obudzenia wiary i pierwszego spotkania z ewangelią, jak również z liturgią kościoła oraz katechezą, która jest pozaliturgicznym rozbudzeniem wiary, nauczaniem prawd moralnych oraz religijnych, a przede wszystkim wprowadzeniem w życie wiary. Edukacja religijna rozpatrywana w aspekcie filozoficzno-antropologicznym odnosi się do strefy ludzkiego myślenia i działania, które wiąże się z religijnością. Biorąc pod uwagę, że człowiek już w dzieciństwie styka się z religią w wymiarze obiektywnym, czyli doktryną oraz wiedzą, stąd ma prawo do jej poznania, świadomego wyboru oraz manifestacji swoich poglądów, a co za tym idzie rozwijania oraz pogłębiania swej religijności. Uwzględniając aspekty społeczne, religia jest w bardzo dużym

stopniu czynnikiem motywującym poszczególne jednostki oraz wspomagającym w spełnianiu obowiązków względem społeczeństwa, dlatego też można ją rozpatrywać jako element osobistego rozwoju oraz potęgę kształtującą społecznie. Należy podkreślić również, że tradycja religijna łączy przeszłość z teraźniejszością, rozwija horyzonty myślenia, daje fundamenty do kreowania kultury ukierunkowanej na przyszłość. Każda jednostka w dzisiejszym społeczeństwie powinna mieć możliwość bezpośredniego dostępu do historii narodowej, tradycji oraz kultury, w jakiej znajdują się elementy religijne, na przykład do Biblii.

Wychowanie religijne uwzględnia integralną część całego procesu wychowania. Warto zaznaczyć, że wychowanie religijne, zwłaszcza szkolne, zostało objęte zarówno państwowymi, jak i kościelnymi przepisami prawnymi. Dlatego też w pełni uzasadnione jest rozwijanie edukacji religijnej w każdym środowisku. Głównym uzasadnieniem dla parafialnej edukacji religijnej jest przekazywanie chrześcijańskiego orędzia przez liturgiczne i pozaliturgiczne głoszenie słowa Bożego. Natomiast obecność religii w instytucjach państwowych może być pojmowana jako przejaw przestrzegania zasad neutralności światopoglądowej państwa. Bez wątpienia media we współczesnych czasach regulują życie osobiste poszczególnych jednostek oraz relacje społeczne, dlatego też pośrednio odpowiedzialne są za kształtowanie postaw religijnych nie tylko dorastającej młodzieży, ale również dorosłych. Najważniejszym środowiskiem jest środowisko rodzinne, dlatego też wychowanie religijne w rodzinach łączy się z wychowaniem ogólnym w sposób naturalny i spontaniczny. Dziecięce wyobrażenie Boga związane jest z obrazem rodziców, dlatego też rodzice nieustannie powinni dawać prawidłowe świadectwo życia oraz rozmawiać ze swoimi potomkami na tematy religijne, wyjaśniać postawione przez nie pytania i wątpliwości w sposób adekwatny do rozwoju dziecka (Chałupniak, 2007, 3–13).

Rodzina jest pierwotnym oraz niezastąpionym środowiskiem wychowawczym, które ma największe znaczenie w socjalizacji każdej jednostki. Według Ziemskiej to właśnie „Rodzinę można uważać za kolebkę osobowości: w bliskich interakcjach z matką, ojcem, rodzeństwem czy dziadkami, dziecko rozwija podstawowe funkcje psychiczne i kształtuje struktury osobowości; poznaje świat kultury danego społeczeństwa i przyjmuje normy postępowania oraz szerzej – normy zachowania się” (Gosztyła 2010, 56). Członkowie rodziny wzajemnie oddziałują na siebie, co stanowi, że zachowanie każdego jest bardzo istotne. Oczywiście, należy również zwrócić uwagę, że istnieje zjawisko dziedziczenia społecznego, co przyczynia się do tego, iż dorastanie w rodzinie bardzo religijnej może spowodować, że jednostka w dorosłym życiu będzie osobą głęboko wierzącą, bądź przyniesie konsekwencję całkowicie odwrotną, a tym samym może spowodować całkowite odejście od religii (Gosztyła 2010, 56). Rodzina jako najbliższe środowi-

sko wychowawcze zaspokajają różne potrzeby poszczególnych jej członków, a tym samym spełniają konkretne funkcje, dlatego też funkcję rodziny „można zdefiniować jako zespół działań i oddziaływań wzajemnych realizowanych na podstawie ukształtowanych postaw na mniej lub bardziej sprecyzowanych zadaniach, a prowadzących do określonych efektów w postaci zaspokojonych potrzeb członków rodziny i oczekiwań społeczeństwa globalnego” (Tyszka 2001, 45–84). Rodzina – jako mikrostruktura rozpatrywana we wszystkich aspektach – podlega wpływom społeczno-kulturowym, regułom funkcjonowania, które nadają rytm i sens całej egzystencji rodzinnej. Funkcja religijna polega na egzekwowaniu religijnych powinności oraz na wychowaniu potomstwa w wierze religijnej. Największy wpływ ma na to kultywowanie w domu rodzinnym przez poszczególnych jej członków norm, wartości i zasad, które dotyczą wyznawanej religii, jej wymogów adekwatnych do stopnia religijności danej rodziny (Tyszka 2001, 45–84). Należy zauważyć, że im częściej są kultywowane tradycje w domu rodzinnym, oczywiście uwzględniając przy tym prawidłowy sposób ich kultywowania, tym bardziej młode jednostki kształtują w sobie zachowania religijne, adekwatne do wyznawanej przez nich religii.

Rodzina jest niezastąpionym systemem naturalnym, względnie otwartym, jednakże bardzo dynamicznym. System ten składa się z pojedynczych członków, pozostających w ciągłej interakcji wspólnego życia. Jak już wcześniej zostało wspomniane, podstawowe znaczenie mają wzorce relacji pomiędzy poszczególnymi jej członkami.

Dotychczasowe ogólnopolskie badania empiryczne pokazują, że to właśnie środowisko rodzinne ma zasadniczy wpływ na kształtowanie się religijności człowieka. Odnosi się to do relacji panujących w rodzinie między jej poszczególnymi członkami, a mianowicie kształtowania się wyobrażeń o Bogu oraz atmosferze rodzinnej, obejmującej stosunek do świata, ludzi, systemu wartości, szacunku do samego siebie, co w całości nakłada się na stosunek do zasad oraz wartości religijnych. Ksiądz Władysław Prężyna w swoich badaniach dotyczących rodziny jako środowiska kształtowania się postawy religijnej wyodrębnił podstawowy czynnik, który wpływał na religijność dzieci, a mianowicie religijność ich rodziców. Oddziaływania religijności rodziców w bardzo dużej mierze zależą od aktywności tej religijności, bardzo ważną jest również wyzwolona podmiotowa aktywność religijna w dziecku, jak również katechizacja oraz kontakt z osobami duchownymi już w okresie dzieciństwa (Stepulak 2010, 207–236). To właśnie rodzice są głównymi mentorami oraz są odpowiedzialni za ukierunkowanie swoich dzieci poprzez demonstrowanie różnych postaw podczas obrzędów religijnych. Należy wręcz uznać, że rodzina, a przede wszystkim udane życie rodzinne jest bardzo ważną wartością ponadpokoleniową, ponieważ pewne wzorce postę-

poważ względem poszczególnych członków rodziny wynoszone są z rodzinnego domu, a następnie powielane we własnym dorosłym życiu. Rodzina spełnia określone funkcje wychowawcze oraz kształtujące, a prawidłowe ich wypełnianie przyczynia się do jakości życia społecznego dziecka, które jest oparte na współpracy, współdziałaniu i poszanowaniu praw, stanowiące jego naturalne środowisko bytu oraz rozwoju. Naturalne środowisko przede wszystkim ma bezpośredni wpływ na to, w jaki sposób dziecko, już jako osoba dorosła, wejdzie w społeczeństwo, jak będzie postrzegało wartości przestrzegane w społeczeństwie. To, jakie tradycje i obyczaje oraz doświadczenia wyniesie z dzieciństwa, zależy w pierwszej kolejności od środowiska rodzinnego. Oddziaływanie bezpośrednio rodziców kształtuje proces rozwoju osobowego dziecka. Rodzice – świadomie, bądź też nieświadomie – przekazują swoim dzieciom, a tym samym kolejnym pokoleniom, wzorce postępowania, które w znacznej mierze decydują po jakimś czasie o mniej lub bardziej prawidłowej postawie życiowej ich potomków (Zaręba 2010, 15–16). Funkcja wychowawcza, która jest składową funkcji socjalizującej, jest podstawową funkcją rodziny, zasadniczym celem wychowania rodzinnego jest wprowadzenie jednostki do życia społecznego poprzez prawidłowe kształtowanie jej osobowości.

Na pozytywną atmosferę rodziny składają się takie czynniki jak kultywowanie tradycji, zwyczajów, codzienne życie, wspomnienia, zaangażowanie społeczne oraz religijne, jak i stosunki panujące w rodzinie. Warunkiem wzbudzenia prawidłowej religijności wśród dzieci jest dojrzała religijność rodziców, którzy to przekazują pewne konkretne wzory postępowania oraz system wartości. Proces wychowawczy ukierunkowany powinien być na kształtowanie religijności dziecka, na ukazanie wartości religijnych, jak i stopniowe zapoznawanie dziecka z wiadomościami religijnymi oraz wypełnianie praktyk. W procesie religijnego wychowania doniosłe znaczenie ma również wspólna rodzinna modlitwa, ponieważ również indywidualnie kształtuje religijność każdego młodego człowieka (Strzelec 1994, 125).

Wiadomości religijne uwzględniamy jako oddziaływania bezpośrednio, które są przekazywane dziecku zgodnie z jego mentalnością. Bardzo istotne jest stopniowe wprowadzanie w praktyki religijne oraz, jak już wcześniej zostało wspomniane, własna postawa religijna rodziców. Do oddziaływań pośrednich zalicza się wszelakie doświadczenia wyniesione z domu rodzinnego: relacje z rodzicami, ich postawy rodzicielskie, czyli przede wszystkim akceptacja bądź odrzucenie dziecka, oraz wzajemne odnoszenie się do siebie poszczególnych członków rodziny. Działania dotyczące wychowania religijnego dzieci mają na celu ukształtowanie dojrzałej religijności, czyli trwałej potrzeby podtrzymywania u nich więzi z Bogiem. Zasadnicze znaczenie ma to, aby wszyscy rodzice byli w pełni

świadomości tego, że pierwsze wiadomości o charakterze religijnym dziecko zdobywa w środowisku rodzinnym, co przyczynia się do kształtowania światopoglądu chrześcijańskiego jako globalnej interpretacji i oceny rzeczywistości (Gosztyła 2010, 85–86). Rodzina więc we wszystkich swoich aspektach podporządkowana jest społeczno-kulturowym regułom funkcjonowania, które nadają rytm i sens całej egzystencji rodzinnej (Tyszka 2001, 30–31). Wszystkie związki, jakie występują oraz interakcje, które zachodzą pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny, jak i zewnętrznymi układami społecznymi, przyczyniają się do światopoglądu młodzieży wchodzącej w świat dorosłych ludzi, jest to zwrotność oddziaływań, która wynika z uwarunkowań przyczynowo-skutkowych. Charakter ciągłych interakcji jest uwarunkowany wielorakością oraz wielokulturowością, które wpływają na poszczególnych jej członków.

Ksiądz Józef Wilk, analizując społeczny rozwój dziecka, wyodrębnił trzy następujące okresy w rozwoju religijności dziecięcej: rozbudzenie religijności dziecka, które następuje dzięki nawiązywaniu relacji z najbliższymi członkami rodziny, w szczególności z matką, obydwój rodzice muszą być jednostkami wierzącymi, co stanowi fundamentalny pomost między Bogiem a dzieckiem. Drugim etapem jest rozwinięcie religijności dziecka, jest to okres identyfikacji dziecka z postawami, jakie reprezentują rodzice: najważniejsza jest tutaj empatia oraz ich zaangażowanie w kultywowanie, na przykład, tradycji świątecznych, podczas których dziecko uczy się modlitw, treści świąt i tradycji z nimi związanych. Trzeci etap to dopełnienie religijności przez zapoznanie oraz wprowadzenie dziecka w świat ewangelii. Jest to wejście do wspólnoty Kościoła. Kształtowanie osobowości, a co za tym idzie systemu wartości dziecka oraz światopoglądu, zaczyna się w jego mikro środowisku wychowawczym, czyli wśród najbliższych osób, którymi są rodzice, dziadkowie bądź rodzeństwo (Zych 2012, 120).

Przemiany społeczne, z którymi mamy do czynienia we współczesnych czasach, powodują zmiany w różnych sferach ludzkiej egzystencji: globalizacja wielu dziedzin życia, wszechobecne media, a co za tym idzie różnorodność informacji, spowodowało, że na co dzień mamy do czynienia z różnymi przejawami wielokulturowości. Zaplanowane i intencjonalne działania, jakie przejawiają rodzice względem swoich dzieci powinny być dynamiczne oraz dostosowane do przeobrażeń współczesnej rzeczywistości społeczno-kulturowej, dla kształtowania się wartości, wzorców i tradycji kulturowych (Lewowicki 2013, 81–83).

Spadek liczby osób deklarujących się jako wierzący chrześcijanie coraz bardziej się nasila, co można interpretować jako kryzys religii w wymiarze zewnętrznym (Rogowski 2002, 50). Brak nowoczesnych form duszpasterstwa, które wzbudzałyby zainteresowanie młodzieży, powoduje, że dorastający młodzi ludzie stają się religijnie obojętni, dlatego też w wychowaniu religijnym istotna jest metoda

wprowadzania podopiecznych w świat duchowych relacji z Bogiem. Nieustannie należy szukać coraz to nowszych środków dotarcia do młodych ludzi (Kustra 2002, 69–88).

W ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat zostało przeprowadzonych wiele badań dotyczących religijności wśród dzieci, młodzieży oraz młodych dorosłych ludzi. Wszystkie przyczynki mające wpływ na religijność młodych Polaków zostały dokładnie przeanalizowane, jednakże zaledwie częściowo spełniają zintegrowane ujęcie problematyki. Badania te ukazały bardzo duży związek, jaki występuje pomiędzy obrazem Boga a obrazami rodziców.

Z badań psychologicznych wynika, że podstawowym czynnikiem w rozwoju religijności dziecka jest religijność rodziców cieszących się autorytetem, który wyrasta z postawy rodzicielskiej (Mariański 1994, 59–75). Badania przeprowadzone przez J. Króla oraz S. Kuczkowskiego potwierdziły, że występują bardzo silne korelacje pomiędzy wyobrażeniem Boga a obrazem rodziców na postrzeganie wizerunku Boga. Podążając za wynikami tychże badań, zauważono różnice pomiędzy obrazem Boga u dzieci i młodzieży posiadających „dobrych” i „złych” ojców: u jednostek, które posiadały pozytywny obraz swojego ojca, występował również pozytywny obraz Boga. Również w badaniach przeprowadzanych przez M. Chartier i L. Goehner wykazano, że młodzież oceniająca komunikację z rodzicami jako konstruktywną i pozytywną, miała wysoką samoocenę oraz obraz kochającego Boga. Z kolei C. Hansen opublikowała wyniki badań, których przedmiotem był związek między rodzinnym klimatem przekazu treści religijnych w dzieciństwie i młodości a religijnością wieku dorosłego. Jednym z istotnych czynników okazało się wychowanie religijne w atmosferze lęku. Warte uwagi są również badanie przeprowadzone przez A. Weigert i D. Thomasa odnośnie do oddziaływań rodziców a religijnością młodzieży, w których ukazano, że młodzieżą najbardziej religijną była ta, która deklarowała wysoki poziom wsparcia i kontroli rodzicielskiej, natomiast najmniej religijni byli ci, którzy deklarowali najniższe wsparcie i najniższy poziom kontroli rodziców. H. Nelsen z kolei, w swoich badaniach zaobserwował powiązanie między religijnością rodziców oraz nasileniem konfliktów w diadzie małżeńskiej a religijnością dzieci. Natomiast L. Lawton i R. Bures stwierdziły, że rozwody rodziców zwiększają prawdopodobieństwo zmiany tożsamości religijnej, bądź apozycji wśród ich dzieci (Gosztyła 2010, 88–89). Badania przeprowadzone przez M. Strzelec, dotyczące wpływu rodziny na religijność dzieci szkolnych ukazały, że dzieci wychowywane w środowiskach wiejskich modlą się z większą częstotliwością niż te ze środowisk miejskich. Ponadto, częstotliwość praktykowania religii przez dzieci zależy od spełniania przez rodziców, co potwierdziło, że postawy matek są zbliżone z postawami ich córek, natomiast postawy synów są zbliżone do postaw ojców.

Ta sama autorka dokonała typologii religijności rodziców i ich dzieci, określając je jako: zaangażowany, formalny oraz zaniedbany religijnie. Zdecydowanie stwierdzono, że w rodzinach religijnych dzieci modlą się znacznie częściej oraz że zachowania moralne wychowanków uzależnione są od typu religijności rodziców, co wpływa na stosunek dzieci do wiary, a także na zachowania moralne i rytualne. Stwierdzono również, że współczesna rodzina z mniejszą intensywnością wpływa na religijność swoich dzieci. Niegdyś rodzina była oparciem Kościoła w religijnym wychowaniu najmłodszych pokoleń. Aktualnie stanowi raczej część oddziaływań, którym dziecko podlega w środowisku rodzinnym (Strzelec 1994, 130–137).

W badaniach przeprowadzonych przez Andrzeja Potockiego w 1995 roku, dotyczących opinii różnych środowisk na temat przywrócenia nauki religii w polskiej szkole wykazano, że wpływ rodziny był ważnym czynnikiem przyczyniającym się do uczęszczania badanych uczniów na lekcje katechezy, natomiast wpływ grupy rówieśniczej miał znaczenie marginalne (A. Potocki 1998, 269). Wyniki te są bardzo przybliżone do badań przeprowadzanych przez studentów studiów doktoranckich w zakresie pedagogiki na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego, w których ukazano, że szkoła oraz grupa rówieśnicza ma znikome znaczenie, natomiast największy wpływ na kultywowanie tradycji ma właśnie rodzina. We wszelakich badaniach przeprowadzonych nad młodzieżą uczącą się udowodniono, że rozwój młodzieży oraz wszystkie problemy z niej wynikające, są zależne od środowiska społeczno-ekonomicznego, a konkretnie od oddziaływania dorosłych ludzi oraz form wychowania. Badania, które zostały przeprowadzone przez księdza Dominika Kolata miały na celu ustalenie wpływu rodziny na kształtowanie postaw moralnych dorastającej młodzieży. Praca badawcza ukazała, że ankietowani wykazali bardzo duży poziom zaangażowania religijnego, ponieważ bardzo duża liczba przebadanych deklarowała regularne uczęszczanie na mszę świętą oraz zajęcia katechetyczne, przy czym należy wspomnieć, że ankietowani w większości przypadków wychowywali się w rodzinach, w których religia miała bardzo istotne znaczenie. Ten sam autor w swojej pracy uwzględnił zgodność postaw moralno-religijnych rodziców i dzieci, na podstawie tego wyodrębnił trzy grupy: (1) rodziny, w których oboje rodzice są praktykujący względnie regularnie i wierzący, co wyraża się w dużym zaangażowaniu religijnym; (2) rodziny, w których rodzice są niepraktykujący oraz niewierzący – są to rodziny zaliczające się do grupy o najniższym stopniu zaangażowania religijnego, niekiedy można by było stwierdzić, że są zupełnie obojętne; oraz (3) rodziny o postawie niekonsekwentnej, nieskrystalizowanej, wręcz bardzo chwiejnej, gdzie jedno z rodziców demonstruje postawę niewierzącą, natomiast drugie jest w pewnym stopniu zaangażowane religijnie.

W całości kształcie powyższych czynników oraz na podstawie analizy danych autor ten doszedł do wniosków, że występuje wyraźna zgodność postaw moralno-religijnych rodziców i dzieci, co stanowi zasadniczy wpływ na postawę młodzieży. Wyniki przeprowadzonego badania ukazały również, że w większości przypadków młodzież wychowująca się w rodzinach, w których panuje atmosfera w pełni pozytywna, jest bardziej religijna, co po części potwierdza tezę M. Chartier i L. Goehner. W opinii przebadanej młodzieży największy wpływ na respondentów oraz główny czynnik kształtujący ich poglądy to członkowie rodziny, co potwierdzają poniekąd nasze wyniki badań, dotyczące wpływu rodziny na kultywowanie tradycji religijnych, gdyż można zauważyć bardzo silne korelacje mające charakter wzajemnych oddziaływań poszczególnych członków rodziny.

W badaniach przeprowadzonych przez D. Kolatę zdecydowana większość młodzieży deklaruje chęć naśladowania jednego z rodziców bądź dalszych członków rodziny, ze względu na pewne cechy charakterologiczne. Z przeprowadzonych badań wynika również, że rodzina jest środowiskiem, w którym przebadana młodzież szuka pomocy oraz że stanowi autorytet moralny. Wyniki badań są bardzo przybliżone do badań przeprowadzonych przez studentów studiów doktoranckich Uniwersytetu Opolskiego. Analiza danych wykazała, że to właśnie rodzina ma największy wpływ na religijność oraz kreowanie postaw dorastającej młodzieży, a tym samym na kultywowanie tradycji religijnych. Badania przeprowadzone przez D. Kolatę są przybliżone do badań przeprowadzonych przez A. Weigert i D. Thomasa odnośnie do oddziaływania poszczególnych członków rodziny, które w sposób intencjonalny określa się całościowo jako atmosferę domu rodzinnego (Kolata 2002, 16, 33–42, 98–119, 122–159).

Różnorodne badania pokazują jednak, że są fragmentem badanej rzeczywistości, którą można rozpatrywać w wielu aspektach. Metodologia badań nad rodziną wypracowała wiele reguł w różnych dyscyplinach naukowych, w procesie badań rozpatrujących wieloaspektową analizę życia rodzinnego, jednakże uwzględniając ciągłe przemiany międzykulturowe, jak i zjawiska oraz procesy, które wpływają na rodziny, w dalszym ciągu należy poszerzać wiedzę teoretyczno-metodologiczną dotyczącą współczesnych rodzin polskich adekwatnie do przemian kulturowych, jakie nieprzerwanie zachodzą w naszym społeczeństwie. Celem niniejszego artykułu jest przedłożenie wyników badań własnych na tle wyników uzyskanych wcześniej przez innych badaczy.

Niniejsze opracowanie jest analizą części przeprowadzanych badań przez studentów studiów doktoranckich w zakresie pedagogiki na Wydziale Historyczno-Pedagogicznym Uniwersytetu Opolskiego, pod kierunkiem prof. Zenona Jasińskiego. Badania zostały przeprowadzone w 2013 roku w województwie opolskim

(6 szkół), dolnośląskim (2 szkoły) i śląskim (5 szkół). W badaniu wzięło udział około 600 uczniów szkół ponadgimnazjalnych, klas III techników oraz klas II liceów ogólnokształcących na lekcjach katechezy, co było uzgodnione z katechetami. Badana młodzież zamieszkiwała zarówno w miastach, jak i na wsi. Dobór próbki badawczej został wybrany celowo, a główną techniką badawczą była ankieta. Kwestionariusz ankiety składał się z 39 pytań otwartych, półotwartych oraz zamkniętych i został przygotowany przez studentów w ramach zajęć studiów doktoranckich. Za podstawowe zmienne uznano: płeć, klasę, typ szkoły badanych, miejsce zamieszkania oraz przede wszystkim stosunek do wiary i praktyk religijnych.

Badana młodzież była w okresie adolescencji, a więc w bardzo trudnym okresie życia każdego człowieka, kiedy to zaczynają pojawiać się pierwsze pytania odnośnie do ludzkiej egzystencji oraz celów życiowych. Badana młodzież była w wieku, w którym przeżywa się dorastanie społeczne. Wypada zaznaczyć, że ankietowani w wielu przypadkach starali się udzielać wyczerpujących odpowiedzi.

2. Charakterystyka badanych

W badaniu wzięło udział 367 (62,2%) dziewcząt oraz 223 (37,8%) chłopców, w tym 443 (75%) respondentów uczęszczało do liceów ogólnokształcących, a 147 (25%) do techników, w tym 197 (33,4%) badanych uczniów mieszkało na wsi, a 393 (66,6%) w miastach.

Tab. 1. Miejsce zamieszkania a płeć badanych

Miejsce zamieszkania	Dziewczeta		Chłopcy		Razem	
	L	%	L	%	L	%
Miasto pow. 500 tys.	8	2,2	2	0,9	10	1,7
Miasto 100–500 tys.	119	32,5	75	33,6	194	32,9
Miasto 50–100 tys.	18	4,9	5	2,3	23	3,9
Miasto 20–50 tys.	54	14,7	34	15,3	88	14,9
Miasto poniżej 20 tys.	31	8,4	47	21,0	78	13,2
Wieś	137	37,3	60	26,9	197	33,4
Ogółem	367	100	223	100	590	100

Źródło: Z. Jasiński, *Stosunek polskiej młodzieży do wiary*, s. 140. Zestawienie badań zespołu badawczego studentów studiów doktoranckich.

Jak wskazują wyniki badań, większy odsetek dziewcząt niż chłopców deklaruje się jako osoby wierzące oraz głęboko wierzące. Największy odsetek respondentów, którzy deklarują siebie jako osoby wierzące i głęboko wierzące, pochodzi ze środowisk wiejskich, jest to związane z mentalnością życia w aglomeracjach wiejskich, co poniekąd wynika z większej kontroli rodziców, z głębszymi tradycjami oraz z większą religijnością całych rodzin, dlatego też mniejszy wskaźnik osób deklarujących się jako osoby niewierzące występuje w środowiskach wiejskich. Zauważalne jest również, że osoby z wyższym wykształceniem są mniej religijne. Co potwierdza tezę postawioną przez innych autorów (Zaręba 2008, 208).

Tab. 2. Stosunek do wiary w Boga a płeć, typ szkoły i miejsce zamieszkania (w %)

Poziom wiary	Płeć		Typ szkoły		Miejsce zamieszkania		Razem
	Dziewczeta	Chłopcy	LO	Technikum	Miasto	Wieś	%
głęboko wierzący	12,5	11,2	12,9	9,0	9,1	17,7	12,0
wierzący	62,9	56,0	59,2	63,6	55,9	69,0	60,4
niezdecydowany	11,7	10,7	0,2	14,6	12,9	8,1	11,3
obojętny	8,4	10,3	9,2	9,0	11,7	4,0	9,2
niewierzący	4,4	11,6	7,6	5,5	10,1	1,0	7,1
	100	100	100	100	100	100	100

Źródło: Z. Jasiński, *Stosunek polskiej młodzieży do wiary*, s. 140. Zestawienie badań zespołu badawczego studentów studiów doktoranckich.

Tab. 3. Częstotliwość kultywowania zwyczaju i tradycji a płeć badanych

Kultywowanie zwyczaju i tradycji	Dziewczeta		Chłopcy		Ogół	
	L	%	L	%	L	%
tak	183	55,55	152	67,8	335	57,1
czasami	152	42	64	28,6	216	36,9
nie	27	7,45	8	3,6	35	6,0

Źródło: Zestawienie z badań zespołu badawczego studentów studiów doktoranckich. Ankietowani niekiedy udzielali więcej odpowiedzi, bądź nie udzielali jej wcale, dlatego też wyniki nie sumują się do stu.

3. Opinie młodzieży na temat czynników, które wpływają na ich religijność

Badania potwierdziły, że największy wpływ na kształtowanie zwyczaju oraz kultywowanie religijnych tradycji rodzinnych ma najbliższe środowisko, czyli rodzina.

Jak pokazuje poniższe zestawienie, większość ankietowanych zapytanych: „Czy kultywuje zwyczaje i tradycje religijne zgodnie z religią, do której przynależy?” udzieliła odpowiedzi pozytywnej (57,1%). Częstotliwość systematycznego kultywowania tych tradycji – co jest zadziwiające – jest zdecydowanie większa u chłopców niż u dziewcząt, gdzie mogłoby się wydawać, że to dziewczęta mają tendencję do większej częstotliwości kultywowania zwyczaju i tradycji religijnych. Z ogółu przebadanych bardzo mały odsetek respondentów (6%) przyznaje się do niepraktykowania zwyczaju i tradycji religijnej.

Największy wpływ na kultywowanie tradycji religijnych zdecydowanie ma rodzina oraz sam związek wyznaniowy, do którego przynależy badana młodzież. Zaskakujące jest, że grupa rówieśnicza ma większy wpływ na dziewczęta (4,9% ankietowanych) niżeli na chłopców (1,3% badanych). Natomiast szkoła, jako instytucja również wychowująca polską młodzież, ma bardzo znikomy wpływ na kultywowanie przez nią tradycji religijnych. Co potwierdziło się z badaniami przeprowadzanymi przez A. Weigert i D. Thomasa odnośnie do oddziaływań rodziców a religijnością młodzieży. Natomiast, wszechobecne mass media mają znikomy wpływ zarówno na chłopców, jak i dziewczęta.

Rodzina zdecydowanie ma największy wpływ na stosunek polskiej młodzieży do religii, ponieważ to właśnie ona uczy szacunku do tradycji i religii. Takiej odpowiedzi udzieliło 45,6% ankietowanych. Bardzo podobny odsetek badanej młodzieży uważa, że członkowie rodziny aktywizują religijnie oraz uczą przestrzegania zasad, propagowanych przez wyznawaną religię. Większy odsetek badanych chłopców niż dziewcząt uważa, że to właśnie rodzina uświadamia rolę religii w życiu człowieka; takiej odpowiedzi udzieliło 16,1% przebadanych chłopców. Rodzina jest głównym motywatorem do powielania takich samych wzorców zachowań dotyczących tradycji religijnych przez młodzież, ponieważ takiej odpowiedzi udzieliło 69,5% ogółu przebadanej młodzieży.

Tab. 4. Wpływ rodziny i znajomych na kultywowane tradycje a płeć badanych

Środowisko	Dziewczęta		Chłopcy		Ogółem	
	L	%	L	%	L	%
związek wyznaniowy	45	12,2	23	10,3	68	11,6
rodzina	289	79,0	169	76,0	458	77,7
szkoła	9	2,4	7	3,1	16	2,7
grupa rówieśnicza	18	4,9	3	1,3	21	3,5
mass media	4	1,0	4	1,7	8	1,3
inne	2	0,5	17	7,6	19	3,2

Źródło: Z. Jasiński, *Stosunek polskiej młodzieży do wiary*, s. 149. Por. zestawienie badań ze społu badawczego studentów studiów doktoranckich.

Tab. 5. Wpływ rodziny na stosunek do religii i wiary a płeć badanych

Rodzina...	Dziewczęta L=367		Chłopcy L= 223		Razem L=590	
	L	%	L	%	L	%
aktywizuje religijnie	51	13,9	38	17,1	89	15,0
nakłania do zaangażowania na rzecz społeczności religijnej	31	8,5	28	12,6	59	10,0
uczy szacunku do tradycji i religii	150	40,9	119	53,4	269	45,6
uczy otwartości oraz zawiązywania więzi z członkami społeczności religijnej	16	4,4	12	5,4	28	4,7
uczy przestrzegania zasad, propagowanych przez religię	46	12,5	45	20,2	91	15,4
uświadamia rolę religii w życiu człowieka	37	10,1	36	16,1	73	12,3
trudno powiedzieć, czy rodzina ma wpływ na stosunek do religii i wiary	53	14,4	20	9,0	73	12,3
nie ma wpływu	22	6,0	2	0,9	24	4,0
nie dotyczy	15	4,1	3	1,3	18	3,0

Źródło: Z. Jasiński, *Stosunek polskiej młodzieży do wiary*, s. 149. Por. Zestawienie badań ze społu badawczego studentów studiów doktoranckich.

Tab. 6. Kulturowanie tych samych zwyczajów i tradycji co rodzina a płeć badanych

Kulturowanie...	Dziewczeta L=367		Chłopcy L=223		Ogółem L=590	
	L	%	L	%	L	%
tak	233	63,4	177	79,3	410	69,4
nie	22	5,9	9	4,0	31	5,2
częściowo	120	32,6	47	21,0	167	28,3

Źródło: Zestawienie z badań zespołu badawczego studentów studiów doktoranckich. Wyniki nie sumują się, można było wybrać więcej odpowiedzi.

Badaną młodzież zapytano również o miejsce, jakie zajmuje religia w ich życiu. Zdecydowana większość uznała, że religia zajmuje bardzo ważną, bądź też najważniejszą pozycję w ich życiu, co stanowi o ich poważnym podejściu do religii. Bardzo duży odsetek respondentów nie udzielił odpowiedzi. Zdecydowanie można również stwierdzić, że kontrola rodzicielska jest głównym motywem młodych ludzi do praktykowania wyznawanej religii, co potwierdziło badania przeprowadzone przez A. Weigert i D. Thomasa.

Większość ankietowanych uważa, że religia wnosi coś do ich życia osobistego, zdecydowana większość przyznaje, że pozwala patrzeć na niektóre sytuacje życiowe zupełnie inaczej, pomaga w podejmowaniu trudnych decyzji, pozwala zrozumieć pewne aspekty życia i lepiej znosić trud i cierpienie. Religia towarzyszy przebadanej młodzieży w radzeniu sobie z przeciwnościami losu tak, jak rodzina. Co zaskakujące, większa liczba przebadanych chłopców niż dziewcząt deklaruje, że praktykowanie religii pozwala im uporządkować egzystencję, a życie nabiera sensu. Szczególnie we współczesnych ciężkich czasach, kiedy to młody człowiek w wieku adolescencji, boryka się z trudnymi sytuacjami, którym musi sprostać. Praktykowanie religii, jak twierdzą przebadani chłopcy, pozwala im stać się silniejszymi i wyciszyć się oraz sprostać trudnej otaczającej nas rzeczywistości. Mały odsetek respondentów deklaruje siebie jako osoby niepraktykujące, natomiast podobny odsetek wyraża swój negatywny stosunek do praktyki religii, wspominając o kościele jako instytucji. Ilustrują to następujące dane:

- „Daje mi podporę, pomaga mi w życiu codziennym, po prostu daje mi szczęście i bezpieczeństwo” (Ś-ce/LO/18);
- „Staram się pamiętać o Bogu w każdej chwili” (Ś-ce/LO/18);
- „Sądzę, że jestem bardziej wrażliwym i spokojnym życiowo człowiekiem” (Ś-ce/LO/18);
- „Przemyślenia i postępowania życiowe” (Ś-ce/LO/18);

Tab. 7. „Religia jest dla mnie...” – z uwzględnieniem kryterium płci

Religia jest dla mnie...	Dziewczęta= 367		Chłopcy=223		Ogółem L=590	
	L	%	L	%	L	%
bardzo ważna, zajmuje bardzo wysoką pozycję.	56	15,2	50	22,4	106	17,9
dość ważna, na drugim miejscu.	32	8,7	31	13,9	63	10,6
istotna, średnia, na trzecim miejscu	12	3,2	7	3,1	19	3,2
występuje w niewielkim stopniu, ale występuje.	24	6,5	11	4,9	34	5,7
mało ważna, nieistotna, marginalna.	9	2,4	3	1,3	12	2,0
nie ma żadnego znaczenia, ale praktykuję, bo muszę, bo jest taka tradycja, nacisk rodziny.	33	8,9	7	3,1	40	6,7
nie ma żadnego znaczenia, nie ma żadnej wartości.	5	1,3	0	0	5	0,8
mam krytyczny stosunek do religii i wiary, buntuję się przeciwko religii i duchownym.	20	5,4	8	3,5	28	4,7
trudno opowiedzieć, nie wiem, szukam odpowiedzi.	7	1,9	6	2,6	13	2,2
inne, bądź brak odpowiedzi.	66	17,9	38	17,0	104	17,6

Źródło: Zestawienie z badań zespołu badawczego studentów studiów doktoranckich. Ankietowani udzielali różnorodnych odpowiedzi, dlatego też nie sumują się do stu procent.

- „Pozwala uniknąć kłótni z rodzicami, którzy myślą, że jestem wierząca” (Ś-ce/LO/18);
- „Jest to dla mnie wsparcie duchowe i psychiczne wiem, że ktoś nade mną czuwa” (Ś-ce/LO/18);
- „Nic to nie zmieni, gdy pójde do kościoła” (Ś-ce/LO/18);
- „Rzadko spotykam ludzi, którzy praktykują religię z wiary. Wiele osób robi to by pokazać, że są „dobrzy” i stworzyć pozory ułożonego człowieka. Natomiast szanuję nielicznych, którzy to robią, bo chcą tak bezinteresownie” (Ś-ce/LO/18);

- „Ponieważ nic nie dzieje się bez przyczyny, a religia jest dla mnie czymś, co wypełnia «pustkę» czasami porozmawiam z Bogiem, gdy czuję taką potrzebę” (Ś-ce/LO/18).

Badaną młodzież zapytano również: Czy związek wyznaniowy (religia), z którym się utożsamia, zaspokaja ich religijne oczekiwania? Bardzo duża grupa młodzieży nie udzieliła żadnej odpowiedzi, jednakże spora część deklaruje, że związek wyznaniowy, do którego przynależy, daje im oparcie, nadzieję na życie wieczne, jest przede wszystkim potężnym wsparciem duchowym, jest wspólnotą, która dąży do prawdy. Co zadziwiające, taki stosunek do związku wyznaniowego, do którego przynależą, częściej deklarują przebadani chłopcy (25,7% udzielonych odpowiedzi) niżeli dziewczęta (15,2% ankietowanych), gdzie można by było uznać, że to właśnie dziewczęta mają większy stosunek do związku wyznaniowego. Negatywnej odpowiedzi odnośnie do zaspokojenia religijnych oczekiwań wobec związku wyznaniowego udzieliła młodzież, która uważa, że religia jest im niepotrzebna, ponieważ nie zgadzają się z zasadami głoszonymi przez Kościół, a tym samym postrzegają sam Kościół jako instytucję, co nie sprzyja pogłębieniu ich wiary, a tym samym nabierają negatywnego stosunku do wiary (8,9% dziewcząt oraz 6,0% ankietowanych chłopców). Spory odsetek, bo aż 30,85% przebadanej młodzieży uważa, że związek wyznaniowy, do którego przynależy, nie zaspokaja ich religijnych oczekiwań, ponieważ Kościół jako instytucja nie jest otwarty na zmiany, które są potrzebne, biorąc pod uwagę ciągłe przeobrażenia międzykulturowe oraz zjawisko aglomeracji otaczającego nas świata. Pokazują to wybrane wypowiedzi:

- „Chrześcijaństwo jest religią opartą na miłości i poświęceniu. Wyznając tę wiarę i postępując zgodnie z jej zasadami, czuję się lepszym człowiekiem” (Ś-ce/LO/18);
- „Ponieważ wierzę i dzięki wierze się umacniam, gdyby nie spełniała moich oczekiwań, trudno by było nazwać mnie osobą wierzącą” (Ś-ce/LO/18);
- „Ponieważ w kościele jest odpowiednia atmosfera, która pozwoli mi na chwilę spokoju” (Ś-ce/LO/18);
- „Ponieważ mogę w kościele podczas mszy zbliżyć się do Boga, chociaż religia nie jest ważna, bo Bóg jest jeden” (Ś-ce/LO/18);
- „Nie znam za dobrze innych wyznań, więc nie wiem, co mogę oczekiwać” (Ś-ce/LO/18);
- „Ponieważ nie zgadzam się z jej poglądami politycznymi i poglądami Kościoła, dotyczącymi życia człowieka” (Ś-ce/LO/18);
- „Religia to jedno, a Kościół to zupełnie co innego. Traktuję Kościół jako instytucję, a nie wspólnotę ludzi” (Ś-ce/LO/18);
- „Jest za mało otwarty na zmiany” (Ś-ce/LO/18).

4. Zakończenie

Przeprowadzone badania są zbliżone do wyników badań ogólnopolskich, przeprowadzanych między innymi przez ks. Dominika Kolatę, z których wynika, że rodzina jako najbliższe środowisko młodych ludzi ma największy wpływ na ich stosunek do wiary. To właśnie rodzina kształtuje charakter religijności, uczy przestrzegania wartości przez młodzież oraz odpowiada za częstotliwość kultywowania praktyk religijnych. Osłabienie wiary młodzieży polskiej ukazuje się poprzez negatywne postrzeganie Kościoła jako instytucji. Młodzież odrzuca dogmaty oraz naukę Kościoła, choć być może jest to oznaką młodzieńczego buntu, oczekuje innowacyjnych metod przekazywania wartości i zasad religijnych.

Bibliografia:

- CHAŁUPNIAK R., *Potrzeba i uzasadnienie wychowania religijnego w podstawowych środowiskach wychowawczych (rodzina, parafia, szkoła, media)*, „Katecheta” 2007, 2, 3–13.
- FINKE M., *Pedagogika wiary*, Poznań, 1996.
- GOSZTYŁA T., *Rodzinne uwarunkowania dojrzałej religijności młodzieży*, Lublin 2010.
- JASIŃSKI Z., *Stosunek polskiej młodzieży do wiary*, w: M. WORBS (red.) *W przestrzeni wiary*, Opole 2013, 135–163.
- KOLATA D., *Wpływ współczesnej rodziny na kształtowanie postaw moralnych dzieci dorastających*, Katowice 2002.
- KROK D., *Religijność a jakość życia w perspektywie mediatorów psychospołecznych*, Opole 2009.
- KUSTRA Cz., *Wychowanie religijne młodzieży patologicznej*, „Edukacja Dorosłych” 2002, 1, 69–88.
- LEWOWICKI T., SZCZUREK-BORUTA A., GRABOWSKA B., *Kultura w edukacji międzykulturowej – konteksty teoretyczne i społeczno-polityczne*, Toruń 2013.
- MARIAŃSKI J., *Religia w społeczeństwie ponowoczesnym*, Warszawa 2010.
- MARIAŃSKI J., *Rodzina jako środowisko wychowania religijnego*, „Przegląd Religioznawczy” 1994, 3, 59–75.
- POTOCKI A., *Młodzież wobec katechezy*, w: P. BORYSZEWSKI, A. WOŁK (red.), *Kościół, rodzina, wychowanie*, Warszawa 1998, 269.
- ROGOWSKI C., *Edukacja religijna. Założenia – uwarunkowania – perspektywy rozwoju*, Lublin 2002.
- STEPULAK M.Z., *Relacyjny wymiar rozwoju osobowego w systemie rodzinnym*, Lublin 2010.

STRZELEC M., *Wpływ rodziny na religijność dzieci szkolnych w świetle badań socjologicznych*, „Przegląd Religioznawczy” 1994, 3, 125–137.

TYSZKA Z., *System metodologiczny wieloaspektowej integralnej analizy życia rodzinnego*, Poznań 2001.

ZARĘBA S.H., *Rodzina – religia – społeczeństwo*, Warszawa 2010, 15–16.

ZYCH A., *Pomiędzy wiarą a zwątpieniem*, Kraków 2012.

